

Yahudi Çalışmalarında Yapay Zekâ Araçlarından Faydalanmak

Yazar: Ceki Hazan
Ekim 2025

(‘Un Libro Avierto’ – ‘Açık Kitap’ Projesi, 2025)

Bu belgedeki içerik, Hrant Dink Vakfı Azınlık Hakları Akademisi Hibe Programı kapsamında Avrupa Birliği desteğiyle hazırlanmıştır. İçeriğin sorumluluğu SEHAK adına sadece proje ekibine aittir ve Avrupa Birliği’nin veya Hrant Dink Vakfı’nın görüşlerini yansıtmamaktadır.

Bölüm 1: Giriş

Yapay zekâ araçlarının günlük kullanıma açılması aslında oldukça yeni bir gelişme. ChatGPT'nin Kasım 2022'de yayınlanmasıyla birlikte bu araçlar geniş kitlelere ulaştı ve pandemi sonrası dönemde hızla yaygınlaşıp günlük hayatın görünür bir parçası hâline geldi. Öncesinde elbette çeşitli akademik ve teknolojik çalışmalar yürütülüyordu, ancak birkaç saniyede yanıt veren ve herkesin telefonundan kolayca erişilebilen bu tür uygulamaların bugünkü düzeye gelmesi son iki üç yılın meselesi. Bu yüzden yapay zekâ hem merak uyandırıyor hem de pek çok kişi için hâlâ bazı soru işaretleri taşıyor. Bir yanda hayatı kolaylaştıracağına ve bilgiye erişimi hızlandıracağına dair umutlar var; öbür yanda ise “Bu araçlara ne kadar güvenilir?”, “Hangi alanlarda işe yarar?”, “Nerede dikkatli olmak gerekir?” gibi son derece doğal sorular. Bu rehber, tam da bu iki yaklaşım arasında bir yerde durarak yapay zekâ araçlarının Yahudi Çalışmaları alanında nasıl kullanılabileceğini pratik bir çerçevede ele almayı amaçlıyor.

Bu metinde yapay zekânın teknik tarafına, yani nasıl çalıştığına veya ne kadar “zekâ” sayılabileceğine dair tartışmalara girmeyeceğim. Bu konular üzerine çok daha kapsamlı kaynaklar zaten mevcut. Makine öğrenmesi, algoritmalar veya veri modelleri gibi kavramlar başka uzmanlık alanlarının konusu. Ben burada daha sade bir soruya odaklanmak istiyorum: Beşerî ve sosyal bilimler alanında çalışan biri, özellikle de Yahudi Çalışmalarıyla ilgilenen bir öğrenci, akademisyen ya da meraklı bir okuyucu yapay zekâ araçlarını araştırma ve öğrenme süreçlerinde nasıl kullanabilir? Bir metni incelerken, ders hazırlığı yaparken, bir kavrama çalışırken ya da kaynak taraması sırasında bu araçlardan nasıl faydalanılabilir? Bu sorulara yanıt ararken teknik açıklamalardan uzak, doğrudan ve sade bir dil kullanacağım.

Burada küçük bir not düşmek gerekir: Bu rehber yazılım geliştirenlere ya da yapay zekânın teknik boyutuna hâkim olanlara yönelik değil. Bu metin onlara muhtemelen fazla temel gelecektir. Ben daha çok beşerî bilimler, sosyal bilimler ve özellikle Yahudi Çalışmalarıyla ilgilenen okurlara sesleniyorum. Yani “kodlamayı bilmiyorum”, “yapay zekâ bana çok teknik geliyor” ya da “bu araçları nereden kullanmaya başlayacağımı bilmiyorum” diyen herkes bu metnin hedef kitesidir. Bu rehber, yapay zekâyı teknik bir uzmanlık konusu olmaktan çıkarıp araştırma süreçlerinde kullanımıyla ilgili sade bir başlangıç noktası sunmayı hedefliyor.

Yahudi Çalışmaları çoğu zaman metin odaklı bir alan gibi görünse de aslında oldukça geniş bir çeşitliliğe sahiptir. Metinler, yorum gelenekleri, dil katmanları ve kavramların tarihsel gelişimi alanın önemli parçalarıdır; ancak bunun yanında müzik ve litürji, yemek kültürü, toplulukların sosyal yapıları, modern tarih, kültürel pratikler, felsefi tartışmalar, diaspora deneyimleri ve kimlik dönüşümleri gibi pek çok farklı başlık da bu disiplinin doğal bir parçasıdır. Bir sinagog melodisinin kökenini araştırmak da bu alanın içindedir, bir cemaatin yemek geleneğini incelemek de, kültürel bir kavramın farklı dönemlerde nasıl

yorumlandığını anlamak da. Bu genişlik araştırmacıya zengin bir kaynak havuzu sunar; ancak aynı zamanda yoğun ve dağınık görünen bir çalışma alanı yaratır. Yapay zekâ araçları, bu çeşitliliğin içinde kaybolmadan ilk yönlendirmeyi almak, genel çerçeveyi görmek ve hangi kaynaklara ağırlık verileceğini belirlemek için bir başlangıç kolaylığı sağlayabilir.

Araştırmacı bir konuyu çalışırken çoğu zaman çok sayıda kaynağı aynı anda incelemek zorunda kalır. Bir kavramın farklı dönemlerde nasıl kullanıldığını görmek, metinler arası ilişkileri fark etmek ya da bir pasajı daha iyi anlamak için uzun süre okumak gerekir. Bu süreçler çoğu zaman oldukça zaman alıcıdır. Yapay zekâ araştırmacının ilk adımlarını hızlandırabilir, araştırmacıya hangi yönde ilerleyebileceğine dair ipuçları verebilir ve hangi metinlerle devam edilmesi gerektiğine dair bir ön çerçeve sunabilir. Elbette bu araçların sağladığı bilgiler nihai bir kaynak niteliğinde değildir; yalnızca sürecin ilk aşamasında yol gösterici bir işlev taşır.

Pratik birkaç örnek düşünelim. Belirli bir kavramın tarihsel gelişimini araştırıyorsanız, farklı dönemlerdeki kullanımını hızlıca görmek isteyebilirsiniz. Yapay zekâ bu ilk taramayı kolaylaştırabilir. Sefaria.org'da okuduğunuz bir dini metnin daha sade bir açıklamasına ihtiyaç duyabilirsiniz. İbranice bir kelimenin temel anlamını, kökünü veya başka bağlamlarda nasıl kullanıldığını görmek isteyebilirsiniz. Ders hazırlarken kısa bir özet oluşturmak, tartışma soruları yazmak ya da temel kavramları listelemek de çoğu zaman araştırma sürecini hızlandırır. Bir makaleyi okurken metnin ana fikrini görmek, kavramları toparlamak veya argümanların çerçevesini çıkarmak da yapay zekânın pratik katkı sunduğu alanlardandır. Ancak bu araçların sunduğu bilgileri sorgulamadan almak doğru değildir. Yapay zekâ zaman zaman bağlamı yanlış yorumlayabilir, hatalı sonuçlar verebilir veya hiç var olmayan referanslar üretebilir. Bu nedenle alınan her bilginin mutlaka doğrulanması gerekir.

Yapay zekâ araçlarının hızlı şekilde değiştiğini de unutmamak gerekir. Bugün yoğun biçimde kullanılan bir uygulama, birkaç ay sonra tamamen dönüşebilir, yeni araçlar ortaya çıkabilir ya da bazıları kapanabilir. Bu nedenle bu rehberi bir "ilk sürüm" olarak görmek daha doğru olur. Avierto.net'te bu konuya özel bir alan oluşturduk; gelişmeleri takip ederek zaman içinde metni güncellemeyi ve yeni örnekler eklemeyi planlıyoruz. Amacımız kesin hükümler vermek değil; Yahudi Çalışmaları alanında yapay zekâ kullanımına dair sade, anlaşılır ve erişilebilir bir giriş sunmak. Bu metin bir başlangıç; devamını birlikte geliştireceğiz.

Bölüm 2: İlk Adımlar, Fırsatlar ve Tuzaklar

Yapay zekâ araçlarını ilk kez kullanmaya başladığınızda hissettiğiniz şey genelde karışık olur: biraz heyecan, biraz kuşku, biraz da “acaba bu gerçekten işe yarıyor mu?” diye merak. Bu çok doğal. Çünkü bu araçlar bir yandan size çok şey vaat ediyor, öbür yandan nereden başlayacağınız konusunda pek yol göstermiyor. Bazen “her şeyi biliyor” gibi davranıyor, bazen de öyle tuhaf hatalar yapıyor ki güveniniz bir anda sarsılabilir.

Temel gerçek şu: Yapay zekâ ne kadar “akıllı” görünürse görünsün, sonuçta bir araçtır. Sözlük, ansiklopedi ya da iyi hazırlanmış bir çalışma notu gibi. Onu nasıl kullandığınız, ne sorduğunuz ve aldığınız yanıtı nasıl değerlendirdiğiniz sonucu belirler. Yahudi Çalışmaları gibi metin yoğun, kavram katmanlı ve tarihsel bağlamın kritik olduğu bir alanda bu fark daha da belirgin hâle gelir. Çünkü burada “genel bir bilgi” çoğu zaman yetmez. Hangi dönemden, hangi gelenekten, hangi yorum çizgisinden söz ettiğiniz önemlidir.

Bu bölümde yapay zekâ ile çalışırken neyin gerçekten işe yaradığını, neyin yaramadığını, hangi anlarda bu araçlardan destek alınabileceğini ve hangi noktalarda özellikle dikkatli olmak gerektiğini ele alacağım. Bunu yaparken teorik bir çerçeve sunmaktan çok, kendi başınıza çalışırken karşılaşılabileceğiniz durumları merkeze alacağım: bir metin okurken, video izlerken, bir kavramı araştırırken ya da yeni bir konuya girerken.

Metin Okurken: Yapay Zekâ Sizi Yalnız Bırakmaz Ama Yerinize Okumaz

Bir metni ilk kez açtığınızda bazen her şey açık gelir, bazen de daha giriş kısmında kaybolursunuz. Özellikle akademik yazılar, rabbinik yorumlar ya da tarihsel tartışmaları içeren metinlerde bu his çok tanıdık olabilir. Cümleler uzar, kavramlar iç içe girer, yazarın nereye varmak istediği netleşmez. Yapay zekânın en işe yaradığı noktalardan biri tam burasıdır. Metni sizin yerinize okumaz ama kaybolmanızı engeller.

Diyelim ki Sefaria’da bir Talmud pasajı okuyorsunuz. Tartışma Rashi ve Tosafot etrafında dönüyor. İkisi de farklı noktalara vurgu yapıyor ama bu ayrımı tam göremiyorsunuz. Yapay zekâya şöyle sorabilirsiniz:

“Bu pasajda Rashi ve Tosafot hangi noktalarda farklılaşıyor? İki somut örnek ver.”

Bu soru, tartışmanın mantığını netleştirir ve hangi cümlelere daha dikkatli bakmanız gerektiğini işaretler. Yapay zekânın yorumunu olduğu gibi doğru kabul etmek zorunda değilsiniz; ama metne döndüğünüzde nereden başlayacağınızı bilirsiniz.

Benzer bir durum makale okurken de ortaya çıkar. Yazar bir kavramı defalarca kullanır ama tanımlamaz, çünkü okurun zaten bildiğini varsayar. Siz ise tam o noktada takılırsınız. Böyle bir durumda “Aggadik yorum nedir? Bu makalede nasıl bir bağlamda kullanılıyor olabilir?”

diye sormak, kavramın genel çerçevesini görmenizi sağlar. Sonra metne geri döndüğünüzde yazarın ne yaptığını daha rahat takip edersiniz.

Yapay zekâ, elinizdeki metni baştan sona özetleyebilir. Bu her zaman faydalı olmayabilir, çünkü iyi bir özet bazen metnin inceliğini ve vurgularını görünmez kılar. Çoğu zaman daha etkili olan, metni bölerek çalışmaktır. “Bu paragrafın ana fikri nedir?” ya da “Yazar burada hangi iki görüşü karşılaştırıyor?” gibi sorular, okuma akışını hafifletir. Metni sizin için değil, sizinle birlikte okuyan bir yardımcı gibi çalışır.

Yahudi Çalışmalarındaki metinler çoğu zaman katmanlıdır. Bir Midraş yorumunda hem metnin ne söylediğini hem de hangi tarihsel ve düşünsel bağlamda ortaya çıktığını anlamak gerekir. Yapay zekâ bu katmanların hepsini açamaz, ama hangi katmanların var olduğunu gösterebilir. “Bu metin hangi döneme ait, hangi soruya cevap arıyor, hangi yorumcular bu konuya değinmiş” gibi sorulara ilk çerçeveyi verebilir. Sonrasında derin okuma her zaman size kalır.

Görsellerle Çalışırken: Neye Baktığınızı Anlamak

Görseller, Yahudi kültürü ve tarihi hakkında çok şey anlatır. Bir sinagog duvarındaki süslemeler, bir el yazmasının sayfa düzeni, eski bir cemaat fotoğrafı, mezar taşındaki bir sembol... Bunlar yalnızca estetik unsurlar değildir, aynı zamanda bilgi taşırlar. Fakat bu bilgiyi okuyabilmek her zaman kolay değildir.

Özellikle ilk kez gördüğünüz bir görselde neyin ne olduğunu ayırt etmek zaman alır. Sinagog iç mekânında Aron ha Kodeş nerede, Tevah nerededir, duvardaki motifin belirli bir döneme ya da coğrafyaya özgü olup olmadığı hemen anlaşılmayabilir. El yazması incelerken, sayfadaki hangi bölüm ana metin, hangisi yorum, kenardaki çizimler neyi ifade ediyor, hepsi ayrı sorular yaratır.

Yapay zekâ bu noktada kusursuz bir uzman değildir, ancak iyi bir başlangıç sunabilir. Bir sinagog fotoğrafını ya da el yazması sayfasını gösterip “Bu görselde hangi öğeler var? Genel olarak neye işaret ediyor olabilirler?” diye sorduğunuzda, çoğu zaman size temel bir çerçeve verir. “Burası muhtemelen Aron ha Kodeş, burası Tevah, şu motif belirli bir tarzın örneği olabilir” gibi yanıtlar, görseli okuyabilmek için ilk adımı atmanızı sağlar.

Semboller söz konusu olduğunda da benzer bir durum geçerlidir. Bir mezar taşında gördüğünüz el şekli, kohenlik işaretini hatırlatıyor olabilir. Aslan figürü belirli bir kabileyi, bir ayırt edici özelliği ya da güç simgesini temsil edebilir. Yapay zekâ burada size kesin hüküm sunmaktan çok, “genellikle şu anlamlarla ilişkilendirilir” diyerek bir yön gösterir. Sonrasında güvenilir kaynaklara bakmak, kataloglardan ve uzman çalışmalarından destek almak yine sizin görevinizdir. Ama ilk bakışta “burada tamamen kayboldum” duygusu yerini “nereden devam edeceğimi biliyorum” hissine bırakır.

Video İzlerken: Yakalayamadığınız Anı Geri Getirmek

Öğrenme artık yalnızca kitaplar üzerinden ilerlemiyor. YouTube dersleri, konferans kayıtları, müze söyleşileri, çevrimiçi paneller ve kısa videolar, Yahudi Çalışmalarıyla ilgili içeriklere erişmenin doğal yolları hâline geldi. Bu zenginlik güzel olduğu kadar yorucu da. Çünkü bir videoyu izlerken her ayrıntıyı hatırlamak, her kavramı eş zamanlı olarak not almak kolay değil.

Yapay zekâ araçları burada iki açıdan destek olabilir. Birincisi, videonun genel çerçevesini görmeyi sağlar. “Bu videoda ana başlıklar nelerdi?” diye sorduğunuzda, konuşmanın temel eksenlerini çıkarabilir. Bu özet, videoyu izlemenin yerini alamaz, ama özellikle tekrar dönmek istediğinizde hangi bölüme odaklanacağınızı gösterir.

İkincisi, videoda duyduğunuz ama tam olarak anlamadığınız kavramları açmanızı kolaylaştırır. Örneğin bir akademisyen “Aşkenaz ritüel melodisi” ifadesini kullanıyor ve siz bu kavramın neyi kapsadığını merak ediyorsunuz. Videoyu durdurup yapay zekâyı bu kavramı sorabilirsiniz. Kısa bir açıklama, konuşmayı yeniden başlattığınızda konuyu daha rahat takip etmenizi sağlar.

Bazı öğrenciler videoları daha hızlı izleyip ardından yapay zekâdan kısa bir kontrol almayı tercih ediyor. “Bu videoda tartışılan üç ana tema neydi?” gibi bir soru, hem zamanı verimli kullanmayı hem de içerikle bağ kurmayı mümkün kılıyor. Yine de unutmamak gerekir ki asıl malzeme videonun kendisidir, yapay zekânın ürettiği metin değil.

Konu Araştırırken: Nereden Başlayacağınızı Bulmak

Yahudi Çalışmaları, başlıkları ve alt başlıkları çoğaldıkça genişleyen bir alan. Bazen yalnızca tek bir kavramdan yola çıkarsınız, ama birkaç dakika içinde kendinizi bambaşka dönemler ve tartışmalar arasında bulursunuz. Ladino’nun 20. yüzyıl başındaki kullanımını merak ederseniz, Sefarad mutfağına geçerseniz, oradan göç yollarına, oradan cemaat yapısına uzanırsınız. Ya da “Minyan nedir?” diye basit bir soruyla başlayıp, halakhik boyutu, toplumsal boyutu, farklı cemaat uygulamalarını içeren bir yelpazenin ortasında kalırsınız.

Yapay zekâ bu noktada size “bütün cevapları” vermez ama konuyu parçalara ayırmanıza yardım eder. “Ladino’nun tarihsel gelişimini çalışırken hangi başlıklara bakmalıyım?” diye sorduğunuzda dönemler, coğrafyalar ve kaynak türleri üzerinden genel bir harita çizebilir. Sefarad mutfağı için tarih, göç, yerel mutfaklarla etkileşim ve bayram gelenekleri gibi başlıklar önerebilir.

Benzer şekilde, bir kavramın tarihsel seyriyle ilgili sorularda da ilk yönlendirmeyi sağlayabilir. “Şabat kavramı Orta Çağ kaynaklarında hangi başlıklar etrafında tartışılmış?” dediğinizde, size belli eksenler sunar. Bunlar doğrudan alınıp kullanılacak nihai bilgiler

değildir; ama hangi yönde ilerleyebileceğinizi gösteren işaretlerdir. Böylece dakikalarca “nereden başlamalıyım?” diye düşünmek yerine, ilk adımı daha kolay atabilirsiniz.

Hata Yaptığı Anlar: Sınırları Bilmek Hayat Kurtarır

Yapay zekânın en problemlili taraflarından biri, yanlış bilgi verdiğinde bunu çok kendinden emin bir dille yapmasıdır. Çoğu zaman “emin değilim” demez, tam tersine son derece kesin ifadeler kullanır. “Talmud Bavli, Berakhot 42b’de şöyle der” gibi cümleler, güvenli bir referans gibi görünür. Siz de bunu not alabilirsiniz. Sorun şu ki Berakhot 42b diye bir sayfa olmayabilir ya da verilen alıntı tamamen uydurma olabilir.

Bu özellikle uydurma kaynak meselesinde karşımıza çıkar. Yapay zekâ bir boşluğu doldurmak için var olmayan bir referans üretmeye eğilimlidir. “Rambam’ın Mishne Torah’ında Hilkhot Shabbat 12:4’te şöyle denir” cümlesini kurabilir, ama Sefaria’ya girdiğinizde o bölümde bambaşka bir konunun işlendiğini görürsünüz.

Sık görülen bir diğer sorun da tarih ve dönem karışıklığıdır. Bir düşünürü yanlış yüzyıla yerleştirebilir, Sefarad geleneğini Aşkenaz uygulamalarıyla birleştirebilir, bir Midraş metnini Talmud’a aitmiş gibi aktarabilir. Yahudi Çalışmaları gibi tarihsel süreklilik ve kırılmaların önemli olduğu bir alanda bu tür hatalar özellikle problemlili olabilir.

Dil alanında da benzer hatalar görülür. İbranice ve Aramice kelimelerle çalışırken köklerin karıştırılması, benzer görünen sözcüklerin birbiriyle ilişkilendirilmesi yaygındır. שבת (Şabat) ile ישב (oturmak) arasında köksel bir bağ kurmak buna iyi bir örnektir. Oysa שבת kökü dinlenmek ve durmakla ilgilidir, ישב ise oturmak ve yerleşmekle. Bu tür hatalar, özellikle dil merkezli bir çalışma yaparken ciddi sapmalara yol açabilir.

Doğrulama: Üç Basit Adım

Bu risklerden korunmanın tek yolu, doğrulamayı araştırmanın doğal bir parçası hâline getirmektir. Yapay zekâdan gelen her bilgiyi en azından kısa bir kontrolden geçirmek, uzun vadede ciddi zaman kazandırır.

Birincisi, verilen kaynağı kontrol edin. Bir metin referansı geçtiyse doğrudan Sefaria’ya bakın. Gerçekten öyle bir bölüm var mı, orada yazan şey anlatılanla uyuyor mu?

İkincisi, tarih ve dönem bilgilerini sınavın. Bir düşünür ya da metin hakkında verilen yüzyıl, coğrafya ya da bağlam bilgisini Encyclopaedia Judaica gibi güvenilir başvuru kaynakları üzerinden kontrol edin.

Üçüncüsü, özellikle önemli gördüğünüz bilgilerde ikincil kaynaklara başvurun. JSTOR, Brill, Cambridge Core gibi platformlarda kısa bir tarama yapmak, yapay zekânın belirttiği şeyin literatürde karşılığı olup olmadığını gösterir. Eğer söylediği bilgi hiçbir yerde görünmüyorsa, ihtiyatlı olmakta fayda vardır.

Dengeli Kullanım: Hız ve Doğruluk Arasında

Yapay zekâ size hız kazandırır, fakat doğruluğu garanti etmez. Hangi metne bakabileceğiniz, hangi başlıkları düşünebileceğiniz, hangi kavramların birbiriyle bağlantılı olabileceği konusunda fikir verir, ama araştırmanın kendisi değildir. Özet çıkarabilir, kavramları sadeleştirebilir, görseli ya da videoyu ilk bakışta anlaşılır hâle getirebilir, ancak bağlamı her zaman tam koruyamaz.

Bu nedenle dengeli bir yaklaşım önemlidir. Yapay zekâdan bir bilgi aldığınızda ardından kendiniz kontrol etmeyi, bir özet aldıktan sonra metnin aslına dönüp okumayı, kavram listesini gördükten sonra bunların metin içindeki kullanımını incelemeyi ihmal etmemek gerekir. Yapay zekâ, araştırmanın başlangıç noktası olabilir ama bitiş noktası olmamalıdır.

Son olarak, araştırma notlarınızı ve kişisel verilerinizi bu araçlarla paylaşırken dikkatli olmak önemlidir. Henüz yayımlanmamış çalışmalar, kişisel bilgiler veya hassas içerikler söz konusu olduğunda verilerin nasıl saklandığı ve işlendiği her zaman net değildir. Bu yüzden, neyi paylaştığınızı ve nerede paylaştığınızı iki kez düşünmek, hem akademik hem etik açıdan daha güvenli bir yoldur.

Bölüm 3: Araçlardan Çok Yaklaşımı Öğrenmek

Yahudi Çalışmaları dendiğinde akla tek bir alan gelmiyor. Bir kişi Talmud çalışıyor, diğeri Ladino gazeteleri okuyor, bir başkası Osmanlı arşivlerinde cemaat kayıtlarını tarıyor. Başkası Holokost tanıklıklarını dinliyor, bir diğeri modern İsrail edebiyatı okuyor ya da sinagog mimarisi üzerine düşünüyor. Konular, dönemler ve diller farklı olsa da, hepsinde ortak bir çaba var. Bir şeyler okunuyor, dinleniyor, izleniyor ve bunlardan anlamlı bir yapı kurmaya çalışılıyor.

Bu bölümde belirli programları tek tek sıralayan bir katalog sunmuyorum. Daha çok şu soruya cevap arıyorum. **Elinizdeki kaynak türü ne olursa olsun, yapay zekâ araçlarını hangi sırayla ve hangi amaçla kullanabilirsiniz?** Bu yüzden anlatım konu başlıklarına göre değil, **kaynak türlerine göre** ilerliyorum.

Metin, arama, arşiv belgesi, ses kaydı, görsel malzeme, çeviri ve not alma gibi başlıkların her birinde şu soruyu soracağım.

Bu kaynak türü ile çalışırken yapay zekâdan nasıl destek alınabilir, nerede durmak gerekir, neleri (en azından şimdilik) kendiniz yapmalısınız?

Yapay zekâ araçlarının isimleri, sürümleri ve paketleri çok hızlı değişiyor. Bugün ChatGPT, Claude, Gemini ve benzeri araçlardan söz ediyoruz, birkaç yıl sonra başka isimler öne çıkabilir. Bugün ücretsiz olan bazı özellikler yarın ücretli olabilir. Bu yüzden bu metni “Şu modelin şu sürümü en iyisidir” diye değil, “Bu tür işi yaparken şu tür araçlar işinize yarayabilir” diye okumak daha doğru.

Bu bölümde bazı araçlar önereceğim. Fakat her öneride akılda tutulması gereken üç temel ilke var.

1. Hiçbir araç tek başına yeterli değil.

Yapay zekâ bazı adımları hızlandırabilir ya da görünür hale getirebilir. Fakat dikkatli okuma, kendi notlarınızı yazma, bir metni bağlamı içinde düşünme alışkanlığının yerini alamaz.

2. Her zaman kontrol etmek zorundasınız.

Modeller bilmedikleri yerde susmak yerine uydurmayı tercih edebiliyor. Özellikle klasik metinlerde, tarihsel atıflarda ve görsel yorumlarda bu problem daha sık görülüyor. Çıkan sonucu başka bir kaynakla, tercihen birincil metinle ya da güvenilir bir veri tabanıyla karşılaştırmak zorunlu.

3. Önemli olan araç listesi ezberlemek değil, iş akışı kurmak.

Asıl amaç şudur.

“Elimde şu tür bir malzeme var. Önce şuraya bakarım, sonra şu aracı denerim, çıkardığım notları da şurada saklarım”
diyebileceğiniz bir çalışma düzeni kurmak.

Araçların isimleri değişse bile, bu düzen büyük ölçüde aynı kalacak. Bugün ChatGPT kullanıyorsanız, yarın başka bir model çıktığında benzer bir mantıkla o aracı da kullanabilirsiniz. Çünkü öğrenmeniz gereken şey tek tek programlar değil, **kaynakla kurduğunuz ilişkinin adımları.**

Bu kitap Türkçe. Okuyucuların bir kısmı İngilizceyi rahat kullanıyor, bir kısmı daha sınırlı kullanıyor, bazıları ise çok az biliyor olabilir. Bugün yaygın olan yapay zekâ araçlarının arayüzü çoğunlukla İngilizce. Buna rağmen

- Birçok araç Türkçe yazdığınız soruları anlayabiliyor.
- İngilizce çıkan yanıtlar başka araçlarla Türkçeye çevrilebiliyor.
- Bazı programların menüleri ya da yardım sayfaları kısmen Türkçe.

Bu bölümde her başlıkta, “Türkçe ile bu aracı nasıl kullanabilirsiniz, neleri bilmek işinizi kolaylaştırır” sorusuna da kısaca değineceğim.

Bölüm şu adımlarla ilerliyor.

Önce genel amaçlı dil modelleri ele alınacak. Ardından kaynak arama ve literatür tarama başlığı gelecek. Sonra klasik Yahudi metinleri, modern akademik metinler, tarihsel belgeler ve arşivler, sözlü tarih ve ses kayıtları, çeviri ve son olarak da not alma ve düzenleme araçları tartışılacak.

Anlatılanların ortak hedefi şu. **Araçları tanımanın ötesinde, kendi çalışma ritminizi kurarken elinizde birkaç sağlam yol olsun.** Yapay zekâ bu yollardan yalnızca biridir. Esas olan, sizin metninle, kaynakla, kavramla ve kendi düşüncenizle kurduğunuz ilişki. Yapay zekâ bu ilişkiye katkı sağlayabilir, fakat onun yerine geçemez.

3.1. Genel Amaçlı Dil Modelleri

ChatGPT, Claude, Gemini

Bugün yapay zekâ dendiğinde çoğu kişinin aklına gelen, soru sorabildiğiniz ve sohbet edebildiğiniz metin tabanlı modeller. Bu bölümde üç isim üzerinden konuşacağım. ChatGPT, Claude ve Gemini. İsimler önemli, fakat daha önemlisi bunların nasıl bir rolle kullanılacağı.

Bu modellerin ortak birkaç özelliği var.

- Uzun ya da kısa metinleri özetleyebiliyor.
- Sorularınıza açıklayıcı yanıtlar verebiliyor.
- Farklı diller arasında çeviri yapabiliyor.
- Ödev taslağı, araştırma sorusu, okuma listesi gibi metinler üretebiliyor.

Aralarındaki farklar ise daha çok vurgu ve ekosistem ile ilgili.

ChatGPT

En yaygın kullanılan model. Hızlı tepki veriyor, Türkçe sorulara rahat cevap verebiliyor, günlük dilde konuşma konusunda güçlü. Dosya yükleme, belge üzerinden soru sorma, görsel analiz gibi ek özellikler de sunuyor. Yahudi Çalışmalarında özellikle şu işlerde kullanılabilir.

- Bir metnin ana fikrini çıkarmak.
- Teknik bir paragrafı daha anlaşılır bir Türkçe ile yeniden yazdırmak.
- Sınıfta işleyeceğiniz bir konunun ana hatlarını belirlemek.
- Kavramlar arasında temel bağlantıları görmek.

Claude

Uzun metinlerle çalışma konusunda dikkatli davranan bir model. Birkaç makaleyi ya da uzun bir metin dosyasını aynı anda yüklediğinizde, argümanları karşılaştırma ve ilişkilendirme konusunda başarılı. Yazım tarzı daha sakin, analitik ve açıklayıcı.

- Birden fazla makaleyi yan yana okuyup ortak temaları görmek istediğinizde,
- Bir Talmud pasajına ilişkin birden çok modern makaleyi karşılaştırmak istediğinizde,
- Kendi yazdığınız metnin bütünlüğünü ve tutarlılığını kontrol etmek istediğinizde yardımcı olabilir.

Gemini

Google ekosisteminin içinde yer alan bir model. Gücü, Google Arama, Google Drive, Google Dokümanlar ve YouTube ile birlikte çalışmasından geliyor.

- Drive içinde dağınık duran notlarınızı bulup özetlemek,
- Bir YouTube ders videosunun ana başlıklarını çıkarmak,
- Google Dokümanlar içindeki metni düzenlemek için kullanılabilir.

Türkçe açısından bu üç model de temel düzeyde iş görür. ChatGPT Türkçeyi en akıcı kullananlardan biri sayılabilir. Claude akademik tonda İngilizce metin üretme ve çözümlemede güçlüdür, Türkçede de kullanılabilir fakat bazen daha az doğal cümleler kurabilir. Gemini Türkçe soruları anlayabilir, fakat arayüz ve dokümantasyon büyük ölçüde İngilizcedir.

Bu modellerle ilgili en önemli nokta şudur.

Bu araçlar genel amaçlıdır, Yahudi metinleri için özel eğitilmiş modeller değildir. Talmud, Midraş, halahik literatür ya da modern Yahudi tarihi hakkında konuşurken ikna edici cümleler kurabilirler, fakat her cümlelerinin kaynağı güvenilir değildir.

Özellikle

- “Şu sayfada şöyle yazar”
 - “Şu hahamın şu ciltte şu yorumu vardır”
- gibi çok spesifik iddiaları mutlaka Sefaria, kütüphane katalogları veya basılı metinler üzerinden kontrol etmek gerekir.

Bu modelleri, çalışmanızı **hızlandıran ve bazı noktaları görünür kılan** yardımcılar gibi düşünmek daha sağlıklıdır. Metnin kendisinin ve temel kaynakların yerine geçen otoriteler olarak değil.

3.2. Kaynak Arama ve Literatür Tarama

Perplexity ve akademik arama ortamları

Yeni bir konuya girerken çoğu kişinin ilk yaptığı şey arama motoruna başvurmak. Klasik yöntem, Google üzerinden arama yapmak, çıkan bağlantıları tek tek açıp bakmak. Yapay zekâ destekli arama araçları bu süreci kısmen değiştiriyor.

Perplexity

Perplexity, arama ile sohbeti birleştiren bir araç. Temel farkı şu. Sadece sonuç listesi vermek yerine, farklı kaynaklardan aldığı bilgileri bir özet biçiminde sunuyor ve her cümlelerin yanına ya da sonuna referans bağlantıları ekliyor.

Yahudi Çalışmaları açısından şu işlerde kullanılabilir.

- Bir kavram hakkında hızlı genel çerçeve görmek.
Örneğin “Amerikan Yahudi gençlik hareketleri yirminci yüzyılda nasıl değişti” gibi sorularda.
- Belirli bir kişiye veya kuruma dair güncel literatüre nereden başlanabileceğini görmek.
- “Bu alandaki temel yazarlar kimler, hangi kitaplar sık atıf alıyor” sorusuna ilk cevapları almak.

Burada kritik olan, Perplexity’nin sunduğu her bilgiyi kaynağıyla birlikte görmek ve mutlaka açıp kontrol etmek. Araç bazen bir makaleden aldığı bilgiyi başka bir makalenin yanına yazabiliyor ya da akademik olmayan kaynakları akademik metinlerle aynı düzlemde gösterebiliyor. Özellikle makale ve kitap adlarını, dergi isimlerini, tarih ve sayfa numaralarını her zaman açıp doğrulamak gerekir.

Akademik arama ortamları

Perplexity’ye ek olarak, klasik akademik arama araçları da önemini koruyor.

- Google Scholar gibi genel akademik arama hizmetleri,
- Üniversite kütüphanelerinin sunduğu veri tabanları,
- Bazı alanlara özgü kataloglar.

Bu ortamlar genellikle standart arama yöntemiyle çalışır. Yapay zekâ entegrasyonu olsa bile, asıl işlevleri makale, kitap, tez ve bildirileri bulmak ve atıf zincirlerini görmektir. Yahudi Çalışmalarında belirli bir kavramın hangi çerçevelerde kullanıldığını, bir tartışmanın ne zaman başladığını ya da hangi yazarlar etrafında yoğunlaştığını bu araçlar üzerinden takip edebilirsiniz.

Türkçe açısından

Perplexity'ye Türkçe soru sorabilirsiniz, fakat dönen kaynakların önemli bir kısmı İngilizce olacaktır. Bu noktada, çıkan makale başlıklarını ve özetleri ChatGPT ya da çeviri araçları ile Türkçeye çevirip ilk bakışı atmak mümkündür. Google Scholar'da Türkçe makale ve tez aramak da mümkündür, ancak Yahudi Çalışmaları özelinde Türkçe literatür hem daha sınırlı hem de daha dağınık olabilir. Bu nedenle İngilizce anahtar kelimeleri de kullanmak gerekir.

Bu başlıkta kısaca özetlemek gerekirse. Yapay zekâ destekli arama araçları ilk bakış için yararlıdır. Fakat literatür çalışmasının yerini tutmaz. Bulunan kaynakların tam künyesini almak, metnin kendisine ulaşmak ve metni bizzat okumak, hâlâ araştırmanın vazgeçilmez parçasıdır.

3.3. Klasik Yahudi Metinleri ile Çalışmak

Sefaria ve Dicta

Tanah, Mişna, Talmud, Midraş, halakhik kodlar, tefsir ve dua kitapları, Yahudi metin geleneğinin omurgasını oluşturuyor. Bu metinlerle çalışırken, genel amaçlı dil modellerinden önce başvurulması gereken iki önemli dijital ortam var. Metin ve çeviri merkezli bir platform olan **Sefaria** ve İbranice dil çözümlemeye odaklanan **Dicta**.

Sefaria nedir ve nasıl iş görür

Sefaria, klasik Yahudi metinlerini ve birçok çeviriyi ücretsiz erişime açan, metinler arası bağlantıları öne çıkaran çevrimiçi bir kütüphane. Tanah, Mişna, Talmud, midraşik derlemeler, halakhik kodlar, tefsirler ve dua kitapları gibi pek çok metin burada yer alıyor.

Sefaria'nın sunduğu temel imkânlar şunlar.

- Metnin orijinal İbranice veya Aramice versiyonunu görmek.
- Birçok metin için karşısında İngilizce çeviri görmek.
- Talmud gibi metinlerde, sayfaya bağlı klasik tefsirleri ve ilgili diğer kaynakları yan sütunda görmek.
- Bir ayet ya da pasajın başka hangi metinlerde geçtiğini veya tartışıldığını görebilmek.

Yahudi Çalışmaları açısından bu şu anlama gelir. Genel amaçlı bir dil modeline "Talmud'da şöyle yazar mı" diye sormadan önce, Sefaria'da ilgili bölümü bulup okumak ve kendi gözünüzle görmek mümkündür. Metinle doğrudan temas kurmak, yorum sürecinin temelidir.

Sefaria'nın arayüzü İngilizcedir, fakat İbranice başlıklar ve kaynak isimleri de yer alır. Metinlerin büyük kısmı İbranice ya da Aramice olsa da, İngilizce çeviriler özellikle ilk okuma için ciddi bir kolaylık sağlar. İngilizceniz sınırlıysa bile, ayetin veya pasajın yerini bulduktan sonra, metni başka araçlarla Türkçeye çevirtme imkânınız vardır.

Dicta.ai nedir ve ne zaman işinize yarar

Dicta, İbranice metin çözümleme araçları sunan bir platform. Farklı modülleri olsa da, temel kullanım alanı şu.

- Bir İbranice metni yükleyip kelimelerin köklerini, biçimlerini ve sözlük anlamlarını görmek.
- Noktalama ve bölme hataları olan metinleri düzenlemek.
- Arama ve karşılaştırma özellikleri ile belirli bir kökün farklı metinlerdeki kullanımını izlemek.

Bu tür araçlar, özellikle İbranice ya da Aramiceye yeni başlayanlar için metin çözümleme sürecini hızlandırabilir. Yine de şunu unutmamak gerekir. Dicta'nın sunduğu analizler yüzde yüz hatasız değildir. Özellikle rabbinik metinlerdeki kısaltmalar, alışılmadık yazım biçimleri ve basım hataları modeli yanıltabilir. Bu yüzden Dicta'yı **yardımcı sözlük ve dilbilgisi aracı** gibi kullanmak, sonucu tek otorite olarak görmemek daha doğru olur.

Sefaria, Dicta ve genel dil modelleri arasındaki ilişki

Klasik metinlerle çalışırken sağlıklı bir iş akışı şu adımlarla ilerleyebilir.

1. Metni önce Sefaria üzerinde açın, bağlamı görün.
2. Gerekli ise Dicta'yı kullanarak kelime ve kök analizine bakın.
3. Daha sonra ChatGPT veya Claude gibi bir modele, artık referansı elinizde olan metinle ilgili **daha üst düzey sorular** sorun.
4. Örneğin "Bu pasajda yorumcular hangi ana problemi tartışıyor, farklı yaklaşımlar neler" gibi.

Bu sırada şu prensip önemli. Genel amaçlı modellerden gelen her klasik metin referansını **Sefaria üzerinde kontrol etmek**. Model "Şu bölümde şöyle yazar" dediğinde, doğrudan inanmak yerine, Sefaria'da ilgili yerin gerçekten var olup olmadığına bakmak gerekir. Böylece kaynak uydurmanın ve yanlış atfın önüne büyük ölçüde geçilebilir.

3.4. Modern Akademik Metinlerle Çalışmak

Makale, kitap bölümü ve monografi

Bugünkü Yahudi Çalışmaları tartışmalarının önemli kısmı akademik makaleler, kitap bölümleri ve monografiler üzerinden yürütülüyor. Bu metinler genellikle yoğun, kavram yüklü ve uzun. Yapay zekâ araçları bu süreçte üç yerde işe yarayabilir. **İlk bakışta yön bulma, okurken zorlandığınız yerleri açma ve okuma sonrasında yapınızı kurma.**

Tek bir makale ile çalışma

Elinizde kırk elli sayfalık bir makale olduğunu düşünelim. İlk okuma öncesinde şunları yapabilirsiniz.

- PDF'i ChatGPT ya da Claude'a yükleyip, ana argümanı, kullanılan kavramları ve metnin yapısını sorabilirsiniz.
- "Bu makalede yazar hangi soruya cevap arıyor, hangi kaynaklara daha çok atıf yapıyor" gibi sorular yöneltebilirsiniz.

Bu ilk özet, makalenin yerini ve tonunu anlamanıza yardım eder. Fakat metnin kendisini okumak hâlâ zorunludur. Modelin ürettiği özet, hiçbir zaman makalenin bütününe yerini tutmaz. Özellikle dipnotlar, metodoloji bölümü ve tartışma kısmı, araştırmanın niteliğini anlamak için ayrıca okunmalıdır.

Birden fazla metinle çalışma

Tez ya da uzun ödevlerde, tek bir makaleden çok, bir grup metinle uğraşırsınız. Farklı yazarların aynı konuya nasıl yaklaştığını görmek istersiniz. Bu durumda şunlar yapılabilir.

- İlgili makaleleri NotebookLM gibi, belirli bir belge havuzu içinde çalışan bir araca yükleyip, ortak temalar, kavramlar ve ayrışan noktalar hakkında sorular sormak.
- Claude veya benzeri modellere birkaç metni art arda verip, "Bu üç yazar arasında hangi temel farklar var, her biri konuyu nasıl çerçeveleyiyor" sorusunu yöneltmek.

Bu araçlar, özellikle karşılaştırmalı okuma yaparken güçlüdür. Yine de, modelin vurguladığı farkları bizzat metinlerde kontrol etmek, alıntıları yerinde görmek, hangi yazarın ne kadar temkinli veya iddialı konuştuğunu kendi gözünüzle anlamak gerekir.

Türkçe açısından

Modern Yahudi Çalışmaları literatürünün önemli bir kısmı İngilizce ve diğer Avrupa dillerinde. İngilizceye daha az hâkim olan okurlar için şu yol izlenebilir.

- İngilizce makaleyi önce bir dil modeline yükleyip, Türkçe kısa bir özet istemek.

- Önemli gördüğünüz birkaç paragrafı DeepL veya benzeri çeviri araçları ile Türkçeye çevirmek.
- Ardından orijinal metinde o bölümleri dikkatle okuyup kavramları yerli yerine oturtmak.

Bu yaklaşım, çeviriye tam olarak güvenmek yerine, çeviriyi köprü olarak kullanmayı hedefler. Son karar yine sizin okumanıza dayanmalıdır.

3.5. Tarihsel Belgeler ve Arşivlerle Çalışmak

Osmanlı belgeleri, cemaat kayıtları, Ladino basın, mektuplar

Yahudi Çalışmaları içinde tarihsel belgelerle çalışmak ayrı bir beceri gerektirir. El yazısı, eski yazı türleri, matbaa hataları, zamanın dil kullanım biçimleri gibi unsurlar devreye girer. Yapay zekâ ve görsel okuma araçları bu alanda hem yardımcı olabilir hem de ciddi hatalara yol açabilir.

Metni görselden almak

Ladino gazeteleri, eski fotoğraflar, cemaat kayıt defterleri veya Osmanlıca belgelerle çalışırken ilk adım genellikle metni okunabilir bir biçime getirmektir. Burada kullanılan araçlar şunlar olabilir.

- Google Lens ya da benzeri optik karakter tanıma araçları ile Latin harfli basılı metni dijital metne dönüştürmek.
- ChatGPT veya Claude'un görsel okuma özellikleri ile basit baskı metinleri okumak.

Latin harfli, modern baskılı metinlerde bu araçlar belirli bir başarı sağlayabilir. Fakat harflerin silik olduğu, eski fontların kullanıldığı ya da el yazısının devreye girdiği her durumda hata oranı yükselir.

Buradaki temel uyarı şudur.

Bu araçlar metin çıkardığında, oluşan metni mutlaka satır satır kontrol etmek gerekir. Özellikle özel isimler, yer isimleri, tarihler ve sayılar yanlış tanınmaya çok açıktır. Araştırmanın merkezinde duran kavramların ve isimlerin yanlış yazılması, çalışmanın bütününe yansıtılabilir.

Çeviri ve yorumlama adımı

Metin dijital hale geldikten sonra, onu çevirmek ve yorumlamak için genel dil modelleri devreye girebilir. Örneğin

- Ladino bir metni Türkçeye ya da İngilizceye çevirmek için önce bir çeviri aracı, sonra bir dil modeli kullanılabilir.
- Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine çevrilen metin üzerine, tarihsel bağlam ve kavramlar için sorular sorulabilir.

Burada da kritik nokta, çeviriye tam güvenmek yerine, onu bir taslak olarak görmek. Özellikle Ladino, Yidiş veya yerel dillerde yazılmış metinlerde, model metni modern İspanyolca ya da Almanca gibi okumaya eğilimli olabilir ve anlam kaymaları yaşanabilir. İmkân varsa, dili bilen bir kişiden ya da basılı sözlüklerden destek almak gerekir.

3.6. Ses Kayıtları ve Sözlü Tarihle Çalışmak

Röportajlar, aile anlatıları, tanıklıklar, konferans kayıtları ve seminerler, Yahudi Çalışmalarında sık kullanılan kaynak türleri arasında. Bunların ortak zorluğu, ses kaydı halinde olmaları ve kolayca taranabilir olmamalarıdır. Yapay zekâ araçlarının sunduğu transkript ve özetleme imkânları bu noktada devreye girer.

Transkript araçları

Ses kayıtlarını yazıya döken araçlar, bu alandaki ilk adımı oluşturur. Örneğin

- İngilizce ve bazı diller için Otter benzeri servisler,
- Farklı diller için Google'ın konuşma çözümleme özellikleri veya benzeri araçlar kullanılabilir.

Bu araçlar, konuşmayı kelime kelime mükemmel çevirmekten çok, ana gövdeyi yakalamak için yararlıdır. Hata payı özellikle isimlerde, yer adlarında ve teknik terimlerde yüksektir. Bu yüzden, elde edilen transkript üzerinde dinleyerek düzeltme yapmak araştırma sürecinin bir parçası olmalıdır.

Dil modelleri ile özetleme ve yapı çıkarma

Transkript elde edildikten sonra ChatGPT ya da Claude gibi modellere şu tür sorular yöneltilir.

- “Bu görüşmenin ana temaları neler”
- “Konuşulan olayları kronolojik sıraya koyar mısın”
- “Bu kişi kendi hayat hikâyesini anlatırken hangi dönüm noktalarına vurgu yapıyor”

Bu tür sorular, uzun bir kaydı hızlıca anlamlandırmak ve hangi kısımları ayrıntılı inceleyeceğinize karar vermek için yararlıdır. Ancak, sözlü tarih çalışmasının temeli olan dikkatli dinleme, vurgu, sessizlik ve duygu tonunu bu özetler tam olarak yansıtamaz. Bu nedenle özetleri, yalnızca ön harita olarak görmek ve esas analizi kendi dinleme ve okuma süreciniz içinde yapmak önemlidir.

Türkçe açısından

Türkçe ses kayıtları için transkript kalitesi kullanılan araca göre değişir. Bazı araçlar Türkçede yeterli performansı henüz göstermeyebilir. Bu durumda

- Kayıtları daha kısa parçalara bölmek,
- Ses kalitesini artırmak,
- Gerekirse önemli bölümleri elle çözümleme modeline öyle vermek gerekebilir.

3.7. Çeviri

DeepL, genel amaçlı modeller ve Sefaria çevirileri

Yahudi Çalışmalarında çeviri üç düzeyde karşımıza çıkar.

- Klasik metinlerin bir dilden başka bir dile aktarılması.
- Modern akademik metinlerin çalışma dilinize çevrilmesi.
- Röportaj ve saha notlarının proje diline uyarlanması.

Yapay zekâ tabanlı çeviri araçları bu üç düzeyde de destek sağlayabilir, fakat hiçbir durumda nihai otorite olarak görülmemelidir.

Klasik metinler

Tanah, Mişna, Talmud ve klasik literatür için ilk adım, hazır insan çevirilerini görmek olmalıdır. Sefaria bu açıdan önemli.

- Bir ayet ya da pasaj için kurulmuş çeviriler, genellikle uzman editörler ve çevirmenler tarafından hazırlanmıştır.
- Çevirinin yanında notlar, alternatif okuma önerileri ve farklı gelenekler bulunabilir.

Bir modelden doğrudan “Bu Talmud pasajını Türkçeye çevir” diye istemek, hem dil hem kavram düzeyinde ciddi kaymalar doğurabilir. Daha sağlıklı bir yol şudur.

- Önce Sefaria’daki İbranice veya Aramice metin ile insan çevirisini okuyun.
- Anlamadığınız bölümleri, hem metni hem çeviriyi modele vererek “Burada ne tartışılıyor, hangi kavramlar önemli” diye sorun.
- Gerekliyse, belirli cümleleri Türkçeye çevirtip kendi yorumunuzla birleştirin.

Modern akademik metinler ve belge çevirilerinde DeepL ve benzeri araçlar, özellikle Avrupa dilleri arasında nispeten doğal çeviriler sunabilir. Burada da ideal kullanım biçimi,

- Önce çeviriyi almak,
- Ardından orijinal metinle karşılaştırarak hem dil hem kavram düzeyinde düzeltme yapmak şeklindedir.

Özetle çeviri araçlarını, ilk taslak sağlayan yardımcıları olarak görmek gerekir. Son metin her zaman sizin okuma, karşılaştırma ve karar verme sürecinizin ürünü olmalıdır.

3.8. Not Alma ve Düzenleme

Notion, Obsidian, Zotero

Yapay zekâ araçları yalnızca bilgi üretmez. Ürettiğiniz ve topladığınız bilgiyi bir yerde tutma, tekrar bulma ve ilişkilendirme sorunu da vardır. Burada not alma ve kaynak yönetimi araçları devreye girer.

Bu araçları iki gruba ayırmak yararlı olabilir.

“Ben ne düşünüyorum” araçları

Notion ve Obsidian gibi ortamlar, kendi düşüncelerinizi, ders notlarınızı, soru listelerinizi ve planlarınızı tuttuğunuz yerlerdir.

- Notion, sayfalar, tablolar ve basit veri tabanları ile proje takibi ve ders notlarını bir arada tutmaya uygundur.
- Obsidian, düz metin dosyaları arasında bağlantı kurarak kavram haritası çıkarmanıza yardım eder.

Bu araçlar içine zamanla yapay zekâ özellikleri de eklenmiştir. Örneğin bir notu özetletmek, benzer notları buldurmak gibi. Fakat temel işlevleri, düşüncelerinizi ve bulgularınızı **düzenli bir şekilde saklamaktır**.

“Kim ne yazmış” aracı

Zotero ise daha çok başkalarının yazdığı metinleri, yani makale, kitap ve tezleri organize etmeniz için tasarlanmış bir kaynak yönetim programıdır.

- PDF dosyalarını kaydedebilir,
- Notlar ekleyebilir,
- Kaynakça ve atıf biçimlerini otomatik oluşturabilirsiniz.

Bazı yeni özellikler ile Zotero içinde de özetleme ve metinle sohbet etme imkânları oluşmuştur. Yine de, Zotero'nun asıl gücü, kaynak künyelerini ve metinleri **düzenli ve geri çağrılabilir** bir biçimde saklamaktan gelir.

Bu ayrımı net tutmak, çalışma düzeninizi de temiz tutar.

- Notion ve Obsidian sizin ne düşündüğünüzü,
- Zotero başkalarının ne yazdığını temsil eder.

Yapay zekâ destekli özellikler ise bu iki alan arasında köprü kurmanıza yardım edebilir.

3.9. Görsel Malzeme ile Çalışmak

Fotoğraf, el yazması, harita ve mimari

Sinagog fotoğrafları, mezar taşları, el yazması sayfalar, mahalle planları, haritalar ve sergi görselleri, Yahudi Çalışmaları içinde sıkça kullanılan kaynak türleridir. Bu alanda, görsel üzerinde çalışan yapay zekâ araçları cazip görünür. Ancak hata riski en yüksek alanlardan biri de burasıdır.

Görselle çalışan araçlar kabaca iki iş yapar.

- Görseldeki yazıyı okumaya, yani metni tanımaya çalışır.
- Görselde ne gördüğünü tarif eder, yani içerik hakkında yorum yapar.

Google Lens türü araçlar, baskılı modern yazıları metne dönüştürmede zaman zaman işe yarayabilir. Ancak İbranice, Ladino veya eski fontlarda, taş üzerindeki yıpranmış yazılarda hata oranı yüksektir. ChatGPT veya Claude gibi modellerin görsel özellikleri ise, çoğu zaman **çok kendinden emin fakat yanlış yorumlar** üretebilir.

Bunu somut bir örnekle düşünmek yararlı olabilir. Eski bir İbranice el yazmasının fotoğrafını bir modele yüklediğinizi ve “Bu hangi metin” diye sorduğunuzu düşünün. Model, Talmud Bavli'den belirli bir sayfayı ya da bilinen bir dua kitabını adıyla söyleyebilir, hatta ilk satırları “çevirerek” verebilir. Sonra metni uzman birine gösterirsiniz ve bunun bambaşka bir dua kitabının sayfası olduğu ortaya çıkar. Model, hiç okumadığı bir metni okumuş gibi yapmış, kaynağı da yanlış tanımlamıştır.

Bu nedenle görsel analizde şu sıralama sağlıklıdır.

1. Önce kendi gözünüzle bakıp, ne gördüğünüzü not alın. Yazıyı seçebiliyorsanız kendi okumanızla başlayın.
2. Metin baskılı ve modern ise, Google Lens gibi araçlarla metni tanıma deneyebilirsiniz.
3. ChatGPT veya benzeri bir modele sadece yardım amaçlı sorular sorun. Örneğin “Bu mezar taşında gördüğüm İbranice satır şu olabilir mi” gibi.

4. Her durumda son kontrolü ya kaynakça, katalog ve basılı metinlerle ya da uzman görüşüyle yapın.

Görsel analiz, yapay zekânın en rahat uydurduğu alanlardan biridir. Bu yüzden burada, diğer alanlara göre daha temkinli olmak gerekir.

3.10. Özet: Hangi İş İçin Hangi Tür Araç

Aşağıdaki tablo, bu bölümde anlatılanları tek cümlelik hatırlatmalar halinde bir araya getiriyor. Her satır bir işi, karşısındaki sütun ise denenebilecek araç türlerini gösteriyor.

Ne yapıyorsunuz	Hangi tür araca bakabilirsiniz
Yeni bir konu hakkında ilk genel çerçeveyi görmek istiyorsunuz	Perplexity ve benzeri yapay zekâ destekli arama araçları, ardından klasik akademik arama ortamları
Tek bir uzun makaleyi anlamakta zorlanıyorsunuz	ChatGPT veya Claude ile özet ve yapı çıkarma, ardından metnin kendisini dikkatle okuma
Birkaç akademik metnin ortak ve farklı noktalarını görmek istiyorsunuz	Claude ve belge havuzu temelli araçlarla karşılaştırmalı özet, kendi notlarınızla birleştirme
Talmud veya diğer klasik metinlerle çalışıyorsunuz	Önce Sefaria ve varsa insan çevirileri, ardından gerekirse Dicta ve genel dil modelleri ile kavramsal sorular
Ladino gazete ya da tarihsel cemaat belgesi okuyorsunuz	Önce metni iyi bir görselleştirme ve mümkünse OCR ile dijitalleştirme, sonra çeviri aracı ve kendi düzeltmeleriniz, en son bağlam kurmak için dil modelleri
Uzun bir sözlü tarih kaydını çözmek ve özetlemek istiyorsunuz	Transkript aracı ile metne dönüştürme, sonra ChatGPT veya Claude ile ana temaları çıkarma, ardından kendi dinleme notlarınız
Almanca veya Fransızca akademik metni çalışma dilinize uyarlamak istiyorsunuz	DeepL veya benzeri çeviri aracı ile taslak, ardından orijinal ile karşılaştırma ve kendi düzeltmeleriniz
Topladığınız notları ve kaynakları düzenlemek istiyorsunuz	Kendi düşünceleriniz için Notion veya Obsidian, kaynak künyeleri ve PDF'ler için Zotero

Bu tablonun amacı, her işi tek bir araca bağlamak değil, **hangi tür araca ne için bakılabileceğini** hatırlatmaktır. Araçların isimleri zaman içinde değişecek, bazıları kapanacak, yenileri çıkacak. Fakat şu iki temel soru değişmeyecek.

Ben Őu anda ne yapmaya çalıŐıyorum? Bu işi hızlandırmak veya daha berrak hale getirmek için hangi tür yardımcıdan destek alabilirim?

Yapay zekâ araçları bu yardımcıların yalnızca bir kısmı. Kütüphaneler, arşivler, sözlükler, sözlü kaynaklar, hocalarınız ve meslektaŐlarınız da bu resmin içindedir. Bu bölümün hedefi, bu resim içinde yapay zekânın yerini daha net görmenize yardımcı olmaktır. Buradan sonrası, kendi çalışma tarzınızı adım adım denemenize ve zamanla kendi iŐ akıŐınızı kurmanıza bağlı.

Bölüm 4: Etik, Sorumluluk ve Gelecek

Yapay zekâ araçları Yahudi Çalışmaları'nda hız kazandırabilir, yeni bağlantılar gösterebilir, bazı işleri kolaylaştırabilir. Ancak bu araçların ne kadar gelişmiş olduğu önemli değildir; asıl önemli olan, araştırmacının metinle, kaynakla ve toplulukla kurduğu ilişkinin sağlamlığıdır. Bu son bölüm, yapay zekâ kullanırken hangi alışkanlıkları korumanız gerektiğini, hangi sorumluluklardan kaçınmamanız gerektiğini ve bu araçların sınırlarını nerede çizmeniz gerektiğini anlatıyor. Çünkü araçlar gelir geçer, ama araştırmacının yöntemi, sorumluluğu ve sesi kalır.

4.1. İnsan Yazarın Önemi: Neden Kaynağı Tanımak Zorundayız?

Yahudi metin geleneğinde "kim söyledi?" sorusu her zaman merkezi olmuştur. Talmud'u açtığınızda "Rabbi Akiva dedi", "Rabbi Yohanan dedi", "Bet Hillel der ki", "Bet Şamay der ki" gibi ifadeler sürekli tekrar eder. Bu sadece bir alıntı geleneği değildir. Kimin söylediğini bilmek, o sözün hangi dönemde, hangi tartışma içinde, hangi yorumlama çizgisinde söylendiğini anlamamanın yoludur. İsim zinciri olmadan, metin havada kalır.

Modern Yahudi Çalışmaları'nda da bu değişmez. Avram Galante'nin İzmir Yahudileri üzerine yaptığı çalışmalar, 20. yüzyıl başında yazılmıştır ve kendi döneminin bakış açısını taşır. Bir başka tarihçinin 1990'larda aynı konuya yaklaşımı farklıdır, çünkü o tarihçi farklı kaynaklar kullanır, farklı sorular sorar, farklı bir metodoloji ile çalışır. İkisi de değerlidir, ama ikisini birbirine karıştırmak, araştırmanın temelini zedeler.

Yapay zekâ araçları bu ayrımı yapmaz. Bir metin üretirken "kim yazdı?" sorusunu sormaz. ChatGPT size İzmir Yahudileri hakkında bilgi verdiğinde, hangi tarihçinin perspektifinden konuştuğunu belirtmez. Hangi kaynağın daha güvenilir olduğunu, hangi tartışmanın güncel olduğunu, hangi yazarın hangi geleneği temsil ettiğini ayırt edemez. Bu nedenle, yapay zekâdan gelen her bilginin arkasında "bu bilgi kime ait?" sorusunu sormak zorundasınız.

Aynı durum gastronomi, müzikoloji ve sosyoloji için de geçerlidir. Sefarad mutfağı üzerine bir kaynak okuduğunuzda, yazarın cemaat içinden biri mi yoksa dışarıdan bir gözlemci mi olduğu önemlidir. Sinagog melodileri üzerine yazılmış bir metin, hangi hazzan geleneğinden geldiğini belirtmiyorsa eksiktir. Holokost sonrası diaspora kimliği üzerine yapılmış bir sosyolojik çalışma, yazarın hangi topluluğu incelediğini ve hangi perspektiften baktığını açıkça göstermelidir.

Yapay zekâ size anonim bilgi sunar. Ama Yahudi Çalışmaları'nda anonim bilgi yoktur. Her bilginin bir sahibi, bir bağlamı, bir yorum çizgisi vardır. Bu nedenle, yapay zekâdan aldığınız her bilgiyi mutlaka bir kaynağa dayandırmalı, o kaynağın kim olduğunu öğrenmeli ve o

kaynağın güvenilirliğini değerlendirmelisiniz. "Bu söz kime ait?" sorusu, dijital çağda daha da kritik hale gelmiştir.

4.2. Neden Hâlâ Kütüphane? Neden Hoca? Neden Ders Arkadaşı?

Yahudi öğrenme geleneğinde hevruta diye bir kavram vardır. İki kişi bir metni birlikte okur, tartışır, birbirinin yorumunu sorgular, anlamaya çalışır. Bu sadece bilgi paylaşımı değildir; bu, metnin anlamının tartışma içinde ortaya çıkması demektir. Yapay zekâ size özet verebilir, kavramları açıklayabilir, hatta sorularınıza yanıt verebilir. Ama size itiraz edemez. Varsayımlarınızı kıramaz. Sessizliklerinizi fark edemez. Karşınızdaki insan bunu yapar.

Kütüphaneler de benzer bir işlev görür. Kütüphanede bir kitap ararken, o kitabın yanındaki kitapları da görürsünüz. Rafta yan yana duran kitaplar, birileri tarafından bir araya getirilmiş bir koleksiyondur. Bu koleksiyon size "bu konuyla ilgili başka neler var?" sorusunu görünür kılar. Google'da arama yaptığınızda bu rastlantısal keşif olmaz. Algoritma size en çok tıklanan sonuçları gösterir, ama o sonuçların yanında hangi kitapların durduğunu göstermez.

Aynı şey hocalar ve cemaat içindeki yaşlılar için de geçerlidir. Hoca size sadece bilgi vermez; nasıl düşünmeniz gerektiğini gösterir. Bir metni nasıl okumanız gerektiğini, hangi soruları sormanız gerektiğini, neye dikkat etmeniz gerektiğini öğretir. Cemaat içindeki yaşlılar ise yazılı metinlerde olmayan bilgileri aktarır. Bir bayramın nasıl kutlandığı, bir duanın nasıl okunduğu, bir melodinin nasıl söylendiği—bunlar yazılı metinde yoktur, ama topluluk belleğinde yaşar. Yapay zekâ bu "yaşayan geleneği" aktaramaz.

İzmir Yahudi Cemaati'nin 1950'lerdeki göç dalgasını araştırıyorsanız, arşiv belgelerini bulabilirsiniz, akademik makaleleri okuyabilirsiniz, yapay zekâya sorular sorabilirsiniz. Ama o dönemde yaşamış birinin size anlattığı hikaye, hiçbir belgede olmayan bir ayrıntı taşıyabilir. Bir ailenin neden gitmeye karar verdiği, hangi mahalleden ayrıldıkları, hangi eşyaları yanlarına aldıkları—bunlar sözlü tarih kayıtlarında bulunabilir, ama yapay zekâ size bunu veremez.

Bu nedenle, yapay zekâ, fiziksel kaynaklar ve insan etkileşimi üçgeninin hepsi birlikte çalışmalıdır. Yapay zekâ size hız kazandırır, fiziksel kaynaklar güvenilir temel sağlar, insanlar ise yorumlar, sorar, eleştirir ve aktarır. Üçünü bir arada kullanmak, en sağlam araştırma yöntemidir.

4.3. Bir Metni İyi Okumak: Eleştirel Okumanın Yeniden Öğretilmesi

Yapay zekâ bir metni iki saniyede özetleyebilir. Ama siz o metni okurken satır aralarını görürsünüz. Hangi kelimenin vurgulandığını, hangi cümlelerin sessiz bırakıldığını, yazarın hangi tartışmaya girmekten kaçındığını fark edersiniz. Bu ayrıntılar, özetle kaybolur.

Talmud'da bir pasajı okurken, hangi hahamın hangi kelimeyi kullandığı önemlidir. Rashi bir kelimeyi vurgularken, Tosafot başka bir kelimeyi öne çıkarabilir. Bu iki yorumcu arasındaki fark, bazen tek bir kelimedenden anlaşılır. Yapay zekâ size "Rashi ve Tosafot hangi noktalarda farklılaşıyor?" diye sorduğunuzda genel bir yanıt verebilir. Ama siz metni okurken, o tek kelimenin neden önemli olduğunu anlarsınız.

Benzer şekilde, 1920'lerde Selanik'te yayınlanan bir Ladino gazetesini okurken, hangi Ladino lehçesinin kullanıldığı, hangi Türkçe kelimelerin karıştığı, hangi konuların vurgulandığı önemlidir. Yapay zekâ size "bu gazetede ne yazıyor?" diye sorduğunuzda özet verir. Ama siz gazeteyi satır satır okurken, o dönemin dilini, cemaatin kaygılarını, yazarların üslubunu fark edersiniz.

Modern akademik makalelerde de aynı şey geçerlidir. Bir yazar modern Yahudi kimliği üzerine yazıyorsa, hangi kavramları öne çıkardığı, hangi tartışmayı es geçtiği, hangi yazarlara atıf yaptığı önemlidir. Yapay zekâ size makalenin ana argümanını verebilir. Ama siz makaleyi okurken, yazarın hangi geleneğe dayandığını, hangi metodoloji ile çalıştığını, hangi soruları görmezden geldiğini anlarsınız.

Yavaş okuma, tekrar okuma ve satır arası okuma, yapay zekânın hızlandıramayacağı becerilerdir. Bir metni ilk okuduğunuzda görmediğiniz bir şey, ikinci okumada görünür hale gelir. Üçüncü okumada başka bir bağlantı kurarsınız. Bu süreç, metinle ilişki kurmanın temelidir. Yapay zekâ bu ilişkiyi kuramaz; sadece siz kurabilirsiniz.

Bu nedenle, yapay zekâdan aldığınız özet asla metnin kendisi yerine koymayın. Özet size yön verir, ama metni okumak sizin sorumluluğunuzdur. Özellikle Yahudi Çalışmaları gibi çok katmanlı bir alanda, "küçük bir ayrıntı" bazen tüm argümanı değiştirebilir.

4.4. Doğru Soruyu Sormak: Araştırmacının Asıl Zekâsı

Talmud'da soru sormak, öğrenmenin merkezindedir. "Mah lo?" (bu ne?), "Lama?" (neden?), "Minayin?" (nereden?) gibi sorular, metni anlamamanın yoludur. Haham öğrenciye doğrudan cevap vermez; başka bir soru sorar. Çünkü asıl öğrenme, soruyu doğru şekilde formüle etmekten geçer.

Yapay zekâ çağında da bu değişmez. Yapay zekâ size en iyi cevabı verebilir, ama o cevabın kalitesi, sizin sorunuzun kalitesine bağlıdır. Kötü bir soru, kötü bir cevap üretir. İyi bir soru, derinlemesine bir yanıt getirir.

Örneğin, "İzmir Yahudileri 1950'lerde neden İsrail'e göç etti?" diye sorarsanız, yapay zekâ size genel bir yanıt verir. Ama şöyle sorarsanız: "İzmir Yahudileri'nin 1950'lerdeki göç kararını hangi ekonomik, politik ve toplumsal faktörler etkiledi ve bu faktörler diğer Türk Yahudi cemaatlerinden nasıl farklıydı?" bu soru çok daha derin bir yanıt getirir.

Gastronomi alanında da aynı şey geçerlidir. "Sefarad mutfağı nedir?" diye sorarsanız, yapay zekâ size genel bir tanım verir. Ama şöyle sorarsanız: "Sefarad mutfağında Osmanlı etkisi hangi yemeklerde görülür ve bu yemekler cemaat içinde nasıl ritüelleşmiştir?" bu soru çok daha somut ve kullanılabilir bir yanıt üretir.

Müzikolojide de benzer bir durum vardır. "Sinagog müziği nasıldır?" diye sorarsanız, yapay zekâ size genel bilgi verir. Ama şöyle sorarsanız: "Aşkenaz ve Sefarad sinagog müziğinde melodi yapısı nasıl farklılaşır ve bu fark hangi tarihsel gelişmelerden kaynaklanır?" bu soru çok daha anlamlı bir tartışma açar.

İyi soru sormak, birkaç unsuru içerir:

- **Açıklama sorusu:** "Bu ne demek?"
- **Karşılaştırma sorusu:** "X ile Y arasında ne fark var?"
- **Bağlam sorusu:** "Bu metin hangi dönemde yazılmış, neden?"
- **İlişki sorusu:** "Bu kavram başka hangi metinlerde geçiyor?"
- **Motif sorusu:** "Bu tema hangi geleneklerde tekrar ediyor?"
- **Kavram sorusu:** "Bu kavram zaman içinde nasıl değişmiş?"

Yapay zekâ cevap üretir. Araştırmacı soru üretir. İyi bir araştırmacı, cevabı bilmediği soruları sorar. Dijital dünyada herkes aynı araca erişebilir, ama herkes aynı soruyu sormaz. Sizin nasıl soru sorduğunuz, sizin özgün katkınızdır.

4.5. Sorumluluk ve Hafıza: Ne Zaman Durmak Gerekir?

Yapay zekâ araçları bilgi üretir, hızlandırır, kolaylaştırır. Ama sorumluluk almaz. Araştırmacı olarak siz, kullandığınız her bilgiden, aktardığınız her kaynaktan, yaptığınız her yorumdan sorumlusunuz. Bu sorumluluk iki alanda özellikle kritiktir: etik ve hafıza.

A) Etik ve Epistemik Sorumluluk

Yapay zekâ bazen size "Talmud Bavli, Sanhedrin 42b'de şöyle yazar" diyebilir. Siz bunu not alırsınız, ardından Sefaria'ya girip kontrol edersiniz ve görürsünüz ki öyle bir sayfa yok. Ya da o sayfada bambaşka bir konu işleniyor. Bu sadece bir hata değildir; bu, araştırmanın temelini sarsan bir güven krizidir. Eğer siz bu kaynağı kontrol etmezseniz, tüm argümanınız yanlış bir temele dayanır.

Bu tür uydurma kaynak problemleri, klasik metinlerle sınırlı değildir. Modern akademik çalışmalarda da yapay zekâ size "X yazarının Y makalesinde şöyle der" diyebilir. Ama siz o makaleyi bulduğunuzda, orada öyle bir cümle geçmeyebilir. Veya bağlam tamamen farklı olabilir. Bu nedenle, yapay zekâdan gelen her atıf mutlaka kontrol edilmelidir.

Kutsal metinlerle çalışırken özen daha da artar. Tanah, Talmud, Midraş—bunlar sadece "metin" değil, kutsal metinlerdir. Yapay zekâ bunu anlamaz. O metinleri herhangi bir veri gibi işler. Ama siz bu metinleri kullanırken, saygı ve dikkat göstermelisiniz. Bir ayeti yanlış bağlamda kullanmak, bir Talmud pasajını yanlış yorumlamak, sadece akademik bir hata değildir; aynı zamanda etik bir sorundur.

Holokost tanıklıkları, göç hikayeleri, cemaat belleği gibi hassas malzemelerle çalışırken durum daha da hassaslaşır. Bir Holokost hayatta kalanının hikayesini yapay zekâyı yüklemekten önce düşünün: Bu kişinin hikayesi, sizin vermenizle bir algoritmanın eline geçmeli mi? Bu hikaye, bir modelin eğitim verisi haline gelmeli mi? Bazı bilgiler, dijital ortama aktarılmamalıdır. Veya en azından, aktarılmadan önce çok dikkatli düşünülmelidir.

Cemaat içi bilgiler de benzer bir hassasiyet taşır. Bir cemaatin iç düzeni, bir ailenin özel tarihi, bir topluluğun gündelik pratikleri—bunlar her zaman kamuya açık değildir. Bazı bilgiler, cemaat içinde kalmalıdır. Yapay zekâ bu ayrımı yapamaz. Siz yapmalısınız. Hangi bilgiyi paylaşabileceğiniz, hangi bilgiyi korumanız gerektiği, sizin kararınızdır.

Son olarak, "yapay zekâ bunu söyledi" demek, sorumluluktan kaçmak demektir. "Ben yazmadım, ChatGPT yazdı" demek, akademik dürüstlük değildir. Siz kullandığınız her bilgiden sorumlusunuz. Yapay zekâ bir araçtır; siz onu nasıl kullandığınızdan sorumlusunuz. Bu nedenle, yapay zekâdan aldığınız her bilgiyi, kendi kelimelerinizle yeniden yazmalı, kendi yorumunuzla birleştirmeli ve kendi sorumluluğunuzda kullanmalısınız.

B) Dijital Çağda Hafızanın Kırılganlığı

Dijital belgeler çok kolay kaybolur. Bir PDF silinir, bir web sitesi kapanır, bir link bozulur. Basılı bir kitap yüz yıl dayanır, ama bir dijital dosya on yıl sonra açılmayabilir. Bu, araştırmacılar için ciddi bir sorundur. Eğer tüm notlarınız, tüm kaynaklarınız dijital ortamda ise ve bir gün o ortam kaybolursa, ne yapacaksınız?

Yapay zekâ da bellek simülasyonu yapar, ama gerçek hafıza değildir. Yapay zekâ bilgi depolar, ama hatırlamaz. Hatırlamak, seçmek, vurgulamak, unutmak, yeniden kurmak demektir. Yapay zekâ hepsini aynı şekilde saklar; hiyerarşi yoktur, ağırlık yoktur, duygu yoktur. Ama insan hafızası böyle çalışmaz. Siz bir olayı hatırladığınızda, o olayın duygusunu, bağlamını, önemi ile birlikte hatırlarsınız.

Yahudi bellek geleneğinde hafıza, aktif bir süreçtir. Pessah Seder'inde hikaye her yıl anlatılır. Bu, pasif bir okuma değildir; aktif bir hatırlamadır. Metin ezberden okunur. Bu, vücut hafızasıdır. İsimler zinciri hatırlanır. Bu, topluluk hafızasıdır. Yapay zekâ bunların hiçbirini yapmaz. O sadece veri saklar.

"Hatırlamak" ile "veriyi geri çağırmak" arasında fark vardır. Yapay zekâ veri geri çağırır. Siz hatırlarsınız. Hatırlamak, bağlam, duygu, yorumlama ile birlikte gelir. Bir metni hatırladığınızda, o metni nerede okuduğunuzu, ne zaman okuduğunuzu, hangi tartışmanın içinde okuduğunuzu da hatırlarsınız. Yapay zekâ bunu yapamaz.

Araştırmacının kendi hafızasını inşa etmesi, bu nedenle çok önemlidir. Not almak, tekrar okumak, başkalarıyla tartışmak—bunlar sizin hafızanızı oluşturur. Yapay zekâ bunu sizin için yapamaz. Siz kendi notlarınızı yazmalı, kendi bağlantılarınızı kurmalı, kendi hafızanızı inşa etmelisiniz.

Ladino şarkıları kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılır. Bu, dijital kayıtla aynı şey değildir. Çünkü sözlü aktarımda, melodinin nasıl söylendiği, hangi vurguların yapıldığı, hangi sessizliklerin bırakıldığı da aktarılır. Yapay zekâ bu süreci simüle edemez. İzmir Yahudi Cemaati'nin eski fotoğrafları dijital kopyalanabilir, ama orijinaler nerede saklanıyor? Kim koruyor? Dijital kopya, orijinalin yerini tutmaz.

Bu nedenle, dijital araçları kullanırken, fiziksel kaynakları da korumalısınız. Basılı kitapları, arşiv belgelerini, orijinal fotoğrafları, sözlü kayıtları muhafaza etmek, dijital çağda daha da önemli hale gelmiştir. Çünkü dijital her şey geçicidir. Ama fiziksel malzeme, daha kalıcıdır.

4.6. Araştırmacı Olarak Kendine Dönüş: Kişisel Ses, Kişisel Yöntem

Yapay zekâ herkese aynı şekilde konuşur. Ton düzdür, üslup nötrdür, vurgu yoktur. ChatGPT'nin sesi, sizin sesiniz değildir. Claude'un sesi, sizin sesiniz değildir. Onlar herkese aynı cümleleri üretir. Ama sizin sesiniz özgündür.

Araştırmacının sesi, yorum, tercih, ağırlık, seçim demektir. Siz hangi kaynağı öne çıkarıyorsunuz? Hangi kavramı vurguluyorsunuz? Hangi tartışmayı merkeze alıyorsunuz? Bu seçimler, sizin sesinizdir. Yapay zekâ bu seçimleri yapamaz. Çünkü o seçim yapmaz; sadece en olası cümleyi üretir.

İzmir Yahudileri üzerine çalışırken, hangi döneme odaklanıyorsunuz? 19. yüzyıl sonu mu, 20. yüzyıl ortası mı, 21. yüzyıl başı mı? Bu seçim, sizin araştırmanın çerçevesini belirler. Yapay zekâ size "İzmir Yahudileri hakkında bilgi ver" dediğinde, tüm dönemleri aynı ağırlıkta anlatır. Ama siz bir dönem seçtiğinizde, o dönemin özelliklerine, o dönemin kaynaklarına, o dönemin tartışmalarına odaklanırsınız. Bu, sizin metodolojinizdir.

Sefarad mutfağını yazarken, hangi yemekleri seçiyorsunuz? Hangi tarifleri örnek veriyorsunuz? Bu seçim, sizin bakış açınızı gösterir. Yapay zekâ size "Sefarad mutfağı" dediğinde, en bilinen yemekleri sıralar. Ama siz belirli bir bölgeye, belirli bir aileye, belirli bir bayrama odaklandığınızda, o odağınız sizin özgün katkınızdır.

Sinagog müziğini anlatırken, hangi melodileri örnek veriyorsunuz? Hangi hazzanlardan bahsediyorsunuz? Bu, sizin sesinizdir. Yapay zekâ size genel bir tanım verir. Ama siz belirli bir gelenek, belirli bir cemaat, belirli bir dönem seçtiğinizde, o seçim sizin araştırmanızı özgün kılar.

"Kendi yöntemini geliştirme" fikri, bu nedenle çok önemlidir. Araştırmacı olmak bir zanaattır. Zaman içinde, kendi çalışma tarzınızı geliştirirsiniz. Hangi saatlerde daha verimli çalışırsınız? Hangi ortamda daha iyi düşünürsünüz? Nasıl not alırsınız? Nasıl okursunuz? Nasıl yazarsınız? Bunlar, sizin yönteminizdir. Yapay zekâ bu sürece yardım eder, ama sizin yerinize geçmez.

Dijital araçlarla kurulan aşırı bağımlılık, bu nedenle tehlikelidir. "ChatGPT'siz yazamıyorum" hissi, sağlıklı değildir. Yapay zekâ yardımcı olmalıdır, gereklilik olmamalıdır. Eğer bir gün o araç kapanırsa, ücretli hale gelirse, yasaklanırsa, ne yapacaksınız? Kendi yönteminiz sağlamsa, yeni bir araca geçersiniz. Ama yönteminiz yoksa, kaybolursunuz.

Kendi disiplinini kurmak, sürdürülebilir bir çalışma düzeni demektir. Yapay zekâ her şeyi hızlandırır. Ama siz hâlâ vakit ayırmalısınız. Okuma, yazma, düşünme—bunlar zaman ister. Yapay zekâ size zaman kazandırabilir, ama düşünme zamanını sizin için kısaltamaz. Bir metni anlamak zaman ister. Bir argüman kurmak zaman ister. Bir yorumlama geliştirmek zaman ister. Bu zamanı kendiniz ayırmalısınız.

Araştırmacı olmak, sadece bilgi toplamak değildir. Araştırmacı olmak, o bilgiyi anlamak, yorumlamak, başka bilgilerle ilişkilendirmek, kendi perspektifinizden bakmak demektir. Yapay zekâ bilgi toplar. Siz o bilgiyi anlarsınız. Yapay zekâ özet verir. Siz yorumlarsınız. Yapay zekâ bağlantı gösterir. Siz o bağlantının anlamını kurarsınız.

Bu nedenle, kendi sesinizi kaybetmeyin. Yapay zekâ kullanırken, her zaman şunu sorun: "Bu benim sözüm mü, yoksa modelin sözü mü?" Eğer yazınız sizin sesinizi taşımıyorsa, o sizin yazınız değildir.

4.7. Kapanış: Araçlar Değişir, Metin Kalır

ChatGPT beş yıl sonra başka bir şey olacak. Belki daha güçlü olacak, belki tamamen farklı bir araç çıkacak, belki hiç olmayacak. Claude değişecek, Gemini değişecek, Perplexity değişecek, NotebookLM değişecek. Bazı araçlar kapanacak, bazıları ücretli hale gelecek, bazıları yeni özellikler kazanacak. Bu, dijital dünyanın doğasıdır. Hiçbir araç kalıcı değildir.

Ama siz yine araştırmacı olacaksınız. Ve araştırmacı olmanın temelleri değişmeyecek.

Kaynağı tanımak. Kim yazdı? Hangi dönemde? Hangi perspektiften? Bu sorular, yapay zekâ olsun ya da olmasın, her zaman sorulmalıdır.

Metni dikkatlice okumak. Satır aralarını görmek, hangi kelimenin vurgulandığını anlamak, yazarın hangi tartışmaya girdiğini fark etmek. Bu, yapay zekâ özetleri ile yapılamaz. Sadece siz yapabilirsiniz.

Doğru soruyu sormak. İyi bir soru, iyi bir cevap getirir. Kötü bir soru, kötü bir cevap üretir. Soru sorma becerisi, yapay zekâ çağında daha da önemli hale gelmiştir.

Sorumluluk almak. Kullandığınız her bilgiden, aktardığınız her kaynaktan, yaptığınız her yorumdan siz sorumlusunuz. "Yapay zekâ bunu söyledi" demek, sorumluluktan kaçmak demektir.

Hafıza oluşturmak. Not almak, tekrar okumak, başkalarıyla tartışmak. Bunlar sizin hafızanızı inşa eder. Yapay zekâ bunu sizin için yapamaz.

Kendi sesini bulmak. Hangi kaynağı öne çıkarıyorsunuz? Hangi kavramı vurguluyorsunuz? Hangi perspektiften bakıyorsunuz? Bu seçimler, sizin sesinizdir.

Bunlar, araçlardan bağımsız becerilerdir. Yapay zekâ gelir geçer, ama bunlar kalır.

Talmud kalır. Sefarad tarihi kalır. İzmir Yahudi Cemaati'nin hikayesi kalır. Ladino gazeteleri kalır. Sinagog melodileri kalır. Cemaat belleği kalır. Holokost tanıklıkları kalır. Göç hikayeleri kalır. Yemek tarifleri kalır. Bayram gelenekleri kalır.

Ve sizin araştırmanız kalır.

Yapay zekâ bu araştırmaya katkı sağlayabilir. Hızlandırabilir, kolaylaştırabilir, yeni bağlantılar gösterebilir. Ama araştırmayı siz yaparsınız. Metni siz okursunuz. Soruyu siz sorarsınız. Yorumu siz kurarsınız. Sorumluluğu siz alırsınız.

Araçlar gelir geçer. Sizin ilişki kurduğunuz metin, kavram, soru ve hafıza kalır.